מופץ לזיכוי הרבים ע"י:

מאור לפסגה
לחיזוק הפעילות התורנית בקהילה
לע"נ הרב רפאל ימין בן מרסדס אקריש ז"ל

ב"ה

עידן המועדים

הלכות סוכה, ד' המינים, הושענא רבה

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

בניית הסוכה

א. מצות סוכה – נאמר בתורה (ויקרא כג, מב-מג): "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים, כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת. לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם, כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". וסוכות אלו הם ענני כבוד שהקב"ה הקיף בהם את בני ישראל, שיהיה להם צל ומחסה על ראשם שלא יכו עליהם השרב והשמש (שו"ע תרכה, א), וְזֶכֶר לכך ציונו הקב"ה לעשות סוכות ממש, כדי שנזכור נוראותיו ונפלאותיו (מ"ב שם, א). – ולכן, בשעה שיושב בסוכה יכוין שציונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר לכל הניסים והנפלאות שעשה עימנו ביציאת מצרים, וגם זכר לענני הכבוד (מ"ב שם; מועד לכל חי כ, יד).

ב. זמן בנייתה – המדקדקים מתחילים בבניית הסוכה מיד במוצאי יום-הכיפורים, כדי לצאת ממצוה אל מצוה (רמ"א תרכד, ה) (אחר שבירך ברכה אחרונה על סעודתו (באה"ח וילך, כג)), והיינו שיתחיל קצת בעשייתה, ולמחרת, אם אפשר, יתקן את כולה (מ"ב תרכה, ב). ועל כל פנים, אף מי שלא התחיל במוצאי כיפור בעשייתה, ביום המחרת אחר שיחזור מבית-הכנסת יתחיל ויגמור כולה אם אפשר (מ"ב שם), שמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה (רמ"א שם, א).

ג. מיקום הסוכה – ראוי שיעשה את הסוכה במקום המובחר והיפה ביותר שיש לו (אלף המגן על המט"א תרכו, ג), וצריכה להיות תחת כיפת השמים, ולכן צריך להיזהר שלא לעשות הסוכה תחת גג, מרפסת, אילן וכדומה (שו"ע תרכו, א ובאה"ל ד"ה ורי"א). – וסוכה שנעשית תחת חבלי כביסה, אפילו אם אין בין חבל לחבל שלושה טפחים (22.8 ס"מ), הרי היא כשרה, אפילו בשעה שתולים כביסה על החבלים (סט*).

ד. דפנות הסוכה – הסוכה צריכה להעשות משלוש דפנות וסכך על גביהן (סוכה ב, ו), וראוי שתהיה עשויה מארבע דפנות שלימות ויהיה בה צורת הפתח לנוי (אלף המגן שם, א ועי' רמ"א תרל ב וה). - את הדפנות מותר לעשות מכל דבר (אף שמקבל טומאה, כגון: קיר אבן, מחיצות ברזל/פלסטיק וכדו') (שו"ע שם, א). ויהיו הדפנות נאות ומהודרות, ולא כאותם שמפזרים ממון על ארבעת-המינים, ואילו לצורך הסוכה מלקטים עצים עלובים מן ההפקר (חזון איש).

ה. צריך שהדופן תהיה יציבה ולא תתנדנד אפילו מעט ברוח מצויה, ולכן אין להשתמש לדופן בסדינים, בְּרֶזֶנְט וכדומה, מפני שאינם ראויים לעמוד ברוח מצויה. ואפילו אם קושרם היטב בעמודי הסוכה, אין להתיר. ואפילו אם עשה שתי דפנות כהוגן, ורק דופן אחת מסדין או ברזנט, אין להתיר. אך אם עשה שלוש דפנות כהוגן, יכול לעשות את הדופן הרביעית מסדין או ברזנט (שו"ע תרל, י; ב). – ואולם ההקפדה היא רק בגובה עשרה טפחים (76 ס"מ, וטוב להדר שיהיה שיעור מטר) שהוא שיעור דופן, ולכן אם יש דופן כשרה בשיעור זה, מותר לעשות את המשך הדופן על ידי סדין או ברזנט.

ו. דפנות סוכה שנעשו על ידי קנים רצופים, ובין קנה לקנה פחות משלושה טפחים, הסוכה כשרה (מדין לְבוּד. - ויש להחמיר ששיעורו 22.8 ס"מ (ולא 24 ס"מ), זאת בהתאם לבירור שמטבע ה'דרהם' של הרמב"ם הוא 2.83 גרם, וכמו שהסכים מרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א, ושלפ"ז שיעור רביעית הוא 75 סמ"ק, כמובא במכתב שבספר הידורי המידות (מרגולין) עמ' 78, ולפ"ז שיעור אצבע הוא 1.9 ס"מ וטפח 7.6 ס"מ (ד' אצבעות). שם עמ' 314 ובסופו עמ' ח). ולכן, מרפסת הסגורה משלושת רוחותיה על ידי מעקה ברזל ואין בין עמוד לחבירו שלושה טפחים, וסיכך עליה כהלכה, כשרה (עי' שו"ע שסב, ה; ה).

ז. הסכך – הסכך שמסככים בו את הסוכה, צריך שיהיו בו שלושה תנאים: א) גידולו מן הארץ (ולא ממתכת, נייר (טז), זכוכית, ניילון ופלסטיק (טו)). ב) תלוש ולא מחובר לקרקע. ג) דבר שאינו ראוי לקבל טומאה (שלא יהיה מכלים או מיני אוכלים) (שו"ע תרכט, א). - ואין לסכך לכתחילה בדבר שיש בו ריח רע, ולא בדבר שנושרים העלים שבו, שיש לחוש שמתוך כך יאלץ לצאת מן הסוכה (שו"ע שם, יד).

ח. זחירות מגזל – יזהר מאוד שלא יעשה סוכתו מסכך או דפנות גזולים, שחלילה הופך את הסניגור לקטיגור, והיצר הרע משמח את האדם לחשוב שהרויח בכך שלא שילם עליהם ממון, והוא אינו יודע ששמחת היצר הרע היא על כך שהכשילו באיסור גזל (מועד לכל חי כא, ה).

ולכן אסור לקצוץ ענפים מעצים השייכים לרשות ממשלתית או עירונית המקפידה על כך, כל שלא ניתנה לו רשות מפורשת מאת הממונים. ויש אנשים שאינם נזהרים מליטול קרשים העומדים לבנין שלא מדעת בעליהם, להעמיד בהם את הדפנות או את הסכך, ואסור לעשות כן אפילו אם בכוונתם להחזיר אותם לאחר החג, כי על כל פנים הוא משתמש בהם באיסור גזל, כי השואל חפץ שלא מדעת הבעלים נחשב גזלן (שו"ע חו"מ רצב, א), ואסור לברך על סוכה כזאת (באה"ל; נז). וכן יזהר שלא יבנה הסוכה במקום שגורם הפרעה לשכנים או לבני רשות הרבים, ושלא ירעיש בשעות המנוחה המקובלות.

ט. אופן הסיכוך – בתחילה צריך לעשות את הדפנות של הסוכה בכשרותן, ורק אחר כך לתת את הסכך מלמעלה (ובדיעבד שלא עשה כן, הסוכה כשרה) (לח). – כמות הסכך תהיה באופן שֶׁיִּרְאוּ דרכו את הכוכבים הגדולים (שנראים אף ביום), ואם היה מעובֶּה כמו בית, אף על פי שהכוכבים ואפילו ניצוצי השמש אינם נראים מתוכו, הסוכה כשרה (שו"ע תרלא, ג ושעה"צ ו). וצריך שתהיה הסוכה צילתה מְרוּבָּה מחמתה, אבל אם היתה חמתה מרובה מצילתה, פסולה (שו"ע שם, ב).

י. העמדת הסכך – לכתחילה טוב לחוש ולהיזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה, כגון שמעמיד את הסכך על גבי צינורות ברזל (ומכל מקום אף אם העמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה, הסוכה כשרה). וב"מעמיד דמעמיד", מותר לכתחילה (עי' שו"ע תרל, יג; תרכט, ז ובנו"כ; מד), דהיינו שמניח על גבי הצינורות קרשים מארבע רוחות הסוכה, באופן שהסכך עומד על גבי הקרשים [אף שנוגע בצינורות]. – ומותר להתפיס את הסכך לקרשים באמצעות

---

*) **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, סוכות.
שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. באה"ח=בן איש חי.

"אזיקונים", כל שהסכך עומד אף מבלי האזיקונים, ועושה כן רק כדי שלא יעוף הסכך ברוח שאינה מצויה (חזון איש, כמובא בס' אורחות רבינו ב, רטז; שו"ת בצל החכמה ה, מד).

יא. קישוט הסוכה – מצוה לקשט את הסוכה בקישוטים נאים לנאותה (שבת קלג:), ובפרט שנויי הסוכה מנעימים לאדם את ישיבתו בסוכה (עד). לפיכך, ראוי לעטר הסוכה בסדינים נאים ולתלות בה רימונים לנוי וכדומה, וכל המרבה לנאותה וליפותה הרי זה משובח (של"ה). - נכון להיזהר שלא לתלות שום קישוט בסכך של הסוכה אלא רק תוך ארבעה טפחים (30.4 ס"מ) לסכך, שאז הוא בטל לסכך ואינו נחשב שיושב תחת הקישוט (רמ"א תרכז, ד; עה).

הישיבה בסוכה

יב. חדלקת נרות – מצוה להדליק נרות של יום-טוב בסוכה ולאכול לאורן. אבל אם יש חשש כלשהו לדליקה, ידליק את הנרות בבית (עו, רז), ולכן אם אין לו מיתקן סגור לנרות, וקיים חשש לשריפה או שיכבו הנרות, ידליק את הנרות בביתו במקום שמשתמש בו (ילקוט יוסף שבת א ח"ב, שה ושו"ת משנת יוסף י, נח).

יג. אכילת כזית בלילה הראשון – מצות עשה לאכול בסוכה כזית פת (כ-30 גרם) בלילה הראשון של חג-הסוכות (שו"ע תרלט, ג) לאחר צאת הכוכבים (רמ"א שם), וצריך לאוכלו בלי הפסק תוך 4-5 דקות (ובדיעבד אף בתוך 7.5 דקות) (קיב). [ונכון שיאכל פת יותר משיעור כביצה (כ-60 גרם) בתוך 8 דקות (מ"ב שם, כב; קיד) ויאכלנה בפני עצמה בלא תוספות (קטז)]. נשים פטורות מאכילת הכזית בסוכה (ער' קח). [וכיון שיש חיוב אכילה בסוכה בלילה הראשון, לכן אם שכח לומר בברכת המזון "יעלה ויבוא", חוזר לתחילת ברכת המזון (קא). אבל אם מסופק אם אמר, אינו חוזר (קז). ואשה בכל אופן אינה חוזרת (קח)].

יד. אושפיזין/עניים – בכל לילה קודם שנכנס לסוכה יאמר סדר "עולוּ אושפיזין" וכו' המופיע במחזור, וצריך להכין כסא נאה לכבודם, כי אם אינו עושה כן, הם אינם באים (החיד"א במורה באצבע ט, רפט). וכתבו בספרים הקדושים שבכל יום ויום מחג-הסוכות יהיה לו עני על שולחנו ויתן לו מנה יפה כאילו היה אחד מהאושפיזין מיסב אצלו (אלף המגן תרכה, נח. ועי' חזו"ע תסה), או ישלח לו מנה (בא"ח ש"א האזינו, ט), ולכל הפחות יתן מעות לעניים כנגד שיעור סעודה זו.

טו. קדושת הסוכה – מבואר בזוהר הקדוש (פרשת אמור קג:) שהוד קדושת האושפיזין (אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד) נמצא בסוכה, לפיכך יש לשבת בה בדרך ארץ, בכבוד והדר, מה גם שהסוכה לכשעצמה קדושתה גדולה מאוד, ולא ישוחח בה בדברים בטלים, ובמיוחד יש להיזהר להתרחק מהכעס וההקפדה בתוך הסוכה (קמז).

ולכן גם לא יכניס סירים לתוך הסוכה, כי אין זה מכובד להביא סיר אצל השולחן להגיש ממנו. אבל מותר להביא קערה גדולה, וכל אחד מן המסובים לוקח ממנה ונותן לצלחת שלו, כיון שדרך לעשות כן גם בפני אורחים מכובדים. ומותר לעשות נטילת ידים לסעודה בסוכה וכן לעשן, אבל לא יחליף טיטול לקטן בסוכה (קכז), וכן לא יכניס פח אשפה לתוכה.

טז. אכילה ושתיה – בכל ימי חג-הסוכות אסור לאכול סעודת קֶבַע חוץ לסוכה (יותר מ-50 גרם פת, אבל פחות מכך מותר), כמו כן האוכל עוגות יותר מהשיעור הנ"ל, חייב לאכול בסוכה. – והאוכל פירות, אורז או בשר וכדומה, אפילו הרבה, וכן השותה כל מיני משקים, מן הדין פטור מהסוכה. והמחמיר על עצמו ואינו שותה אפילו מים חוץ לסוכה, הרי זה משובח (שו"ע תרלט, ב). אבל כשאוכל סעודת קבע בסוכה, אסור לשתות אפילו מים חוץ לסוכה, וכן לא יסיים את האוכל שבפיו חוץ לסוכה, כיון שהכל בא מחמת סעודת קבע שחייבת בסוכה (שעה"צ תרלט, כט; קמה).

יז. ברכת "לישב בסוכה" – כשבא לאכול סעודת קבע, לאחר שנטל ידיו, מברך בסוכה בעמידה: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו לֵישֵׁב בסוכה" (והאשכנזים קוראים את ה-ל' בצירי), ולאחר מכן יושב ומברך ברכת "המוציא" (שו"ע תרמג, ג; קנג) וכן מנהג האשכנזים (רמ"א שם) (ויש נוהגים לברך תחילה "המוציא" ואחר כך ברכת "לישב בסוכה", ויש להם על מה שיסמוכו (קנג)). [וכשיש חובת קידוש, מברך "לישב בסוכה" בסיום הקידוש לפני ששותה מהכוס (רמ"א שם), שאז הוא זמן תחילת הסעודה כי לפני כן אינו רשאי לאכול (מ"ב ט), אפילו בקידוש היום שאומרים בו "בורא פרי הגפן" בלבד (קעב וער' מ"ב שם)]. אם שכח לברך "לישב בסוכה" קודם האכילה, ונזכר בסיום סעודתו, אפילו אם אוכל רק פירות לקינוח סעודה או שותה משקה, רשאי לברך כעת, כיון שהוא נמצא בהמשך סעודת קבע, ועדיין לא בירך ברכת המזון (קעח). [אבל על מיני-מזונות אין מברכים ברכת לישב בסוכה, כל שלא אכל שיעור קביעת סעודה (162 גרם לחומרא) (קלד). - ומנהג האשכנזים לברך ברכת "לישב בסוכה" כל שאוכל מזונות יותר מכביצה, וישתדלו שלא לצאת מיד אחר האכילה אלא לשבת בה זמן מה, ויכוין שהברכה היא על האכילה ועל הישיבה שאחר זה (מ"ב תרלט, טז)].

יח. שינה – חובה לישו בסוכה בכל שבעת ימי החג, והשינה חמורה יותר מן האכילה, שהרי מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, ואילו שינת עראי אסורה (שו"ע תרלט, ב), מכיון שכך דרכו של האדם שמתנמנם מעט ודי לו בכך (מ"ב שם, יא). – והרואה את חבירו שנרדם לאונסו חוץ לסוכה, טוב להקיצו ולעוררו בנחת שילך לישון בסוכה (רא), ואם רואה שקשה לו לקום, לא יעירהו, כיון שיש לדונו כמצטער שפטור מהסוכה (רד).

יט. נשים – נשים פטורות ממצות סוכה (שו"ע תרמ, א), ואם רצו לישב בסוכה, יש להן שכר, אבל לא תברכנה "לישב בסוכה", כיון שהן פטורות (והאשכנזיות נוהגות לברך (מ"ב שם)). [ולכן בעת הקידוש כששומעת ברכת "לישב בסוכה" מפי המקדש, לא תענה "אמן", לפי שאין ברכה זו שייכת לגביה והרי זה הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש לטעימה שלה, אלא תענה "אמן" בהרהור, אבל האשכנזיות רשאיות לענות "אמן" (קמח)].

כ. קטנים – קטנים פטורים מסוכה (שו"ע שם), ואולם קטן שאינו צריך לאימו, והוא כבן חמש שנים או בן שש שנים (כל אחד לפי חריפות שִׂכלו), חייבים לחנכו במצות סוכה, ומלמדים אותו שלא יאכל חוץ לסוכה (שו"ע שם, ב), ואסור להאכילו או לצוות עליו שיאכל חוץ לסוכה פת יותר משיעור כביצה (מ"ב שם, ה). ואם הקטן אינו יכול לסבול הצינה והקור כשהוא ישן בלילה בסוכה, אפילו הוא קטן שהגיע לחינוך, פטור מן הסוכה, וכן המנהג (קנב).

כא. מצטער – המצטער פטור מן הסוכה, כגון אם יש בסוכה זבובים או יתושים המטרידים אותו, או מפני הרוח, או מפני ריח רע (שו"ע תרמ, ד). ואם קר, יש לו ללבוש בגדים חמים ולאכול בסוכה (באה"ל ד"ה מפני הרוח; קצו). ואם חם לו, יביא מאוורר לסוכה. וחולה שאין בו סכנה, אפילו חש בראשו או בעיניו בלבד או באחד משאר איבריו, פטור ממצות סוכה, וכן משמשיו פטורים בשעה שהוא צריך להם. וחולה שיש בו סכנה, משמשיו פטורים לגמרי מן הסוכה, מפני שצריכים להשגיח עליו תמיד (שו"ע שם, ג; קנח).

כמו כן אדם שמפחד להיות בסוכה מִפַּחַד ליסטים או גנבים, הרי זה פטור מהסוכה (רמ"א שם, ד), והוא הדין אם מפחד שיפרצו גנבים לביתו. וכן חיילים או אנשי משטרה העסוקים בשמירה, פטורים מן הסוכה (ער' שו"ע תרמ, י; קצו). – והיוצאים לטייל בימי חג-הסוכות, אינם רשאים להפקיע עצמם ממצות סוכה, וחייבים לאכול סעודת קבע בסוכה (קסו).

כב. גשם – אם היה אוכל סעודתו בסוכה וירד גשם, הרי זה נכנס לביתו ומסיים סעודתו. מאימתי מותר להיכנס לביתו? משירדו טיפות לתוך הסוכה כשיעור שאילו היו נופלות לתוך

תבשיל היה נפסל לאכילה (שו"ע תרלט, ה) (ואם אינו בקי לשער זאת, ישער ממתי היה יוצא מהחדר שאוכל בו מחמת הטיפות (רמ"א שם)). **ואם לאחר שנכנס לביתו להמשיך בסעודתו פסק הגשם, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיסיים סעודתו** (שו"ע שם, ו), **ואם רצה להחמיר לסיים את סעודתו בסוכה, תבוא עליו ברכה.** [וְהַפָּטוּר בזמן הגשם הוא אפילו בלילה הראשון של החג (והאשכנזים בלילה הראשון מצריכים לאכול בסוכה אף כשיורדים גשם והוא מצטער, אבל לא יברך "לישב בסוכה") (רמ"א תרלט, ה; תרמ, ד ומ"ב שם), אך בלילה הראשון אם פסקו הגשם, חייב לאכול כזית בסוכה]. – **והוא הדין אם ירד גשם והתחיל לאכול בביתו ופסק הגשם, אין צריך להפסיק סעודתו ולגמור אותה בסוכה אלא מסיימה בביתו** (קפה).

ולענין שינה בסוכה, די בגשם מועט כדי לפוטרו (רמ"א שם, ז), **אפילו בלילה הראשון** (רה), **ואם פסק הגשם, אינו חייב לחזור לסוכה** (שו"ע שם), **עד שישלים את השינה הדרושה לו** (רז), **ומכל מקום אם רוצה להחמיר לקום ולישן בסוכה, תבוא עליו ברכה** (רו). [אבל הישן בביתו ביום מפני הגשם, ולאחר שפסק הגשם התעורר מעצמו ורוצה להמשיך לישן, צריך לחזור מיד לסוכה, כיון שיום אינו זמן שינה לרוב העולם (רז)].

וְהַפָּטוּר מן הסוכה מחמת ירידת גשם, ומחמיר על עצמו ואינו יוצא ממנה - הרי זה הדיוט, ואינו מקבל שכר על כך (רמ"א שם), **והוא הדין לענין מצטער** (כנ"ל בסעיף כא. מ"ב שם, מד), **ואם בירך על אכילתו "לישב בסוכה", הרי זו ברכה לבטלה** (מ"ב, מה). – **וכשיוצא מן הסוכה מפני הגשם, יֵצֵא בהכנעה, כעבד שמוזג כוס לרבו, וּשְׁפָכוֹ רבו על פניו, כלומר שאינו מעונין שישמשנו** (רמ"א שם), **ומכל מקום לא יאריך בעצבות ודאגה, ואין לנו אלא לקיים מאמרו יתברך ולשמוח בשמחת החג הקדוש, והוא יתברך יעשה הטוב בעיניו** (אלף המגן תרכו, כ). [יש אומרים שאם ירדו גשם מלפני החג ונמשכו בחג או שירדו גשם אחרי הלילה הראשון של החג, אין זה סימן קללה (קפו)].

ארבעת-המינים

א. ד' המינים – נאמר בתורה (ויקרא כג, מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר (-אתרוג) כַּפֹּת תְּמָרִים (-לולב) וַעֲנַף עֵץ עָבֹת (-הדס) וְעַרְבֵי נָחַל (-ערבות)", **והיינו שנצטוינו ליטול בחג-הסוכות ארבעה מינים: אתרוג אחד, לולב אחד, שלושה הדסים ושתי ערבות.** – **ויקנה ארבעת-מינים יפים ומהודרים, ולא יחוס על כספו, כי הלא לקנות בגדים ותכשיטים לביתו מוציא הכסף בשמחה, כל שכן לדבר מצוה שציוה ה' שיוציא בשמחה רבה ולא יקמץ ממה שנתן לו ה'** (החיד"א במורה באצבע ט, רפז ועי' רמ"א ס"ס תרנח).

ב. כשרות – **מן הראוי לקנות ארבעת-מינים ממומינים תחת השגחה של גוף כשרות מפורסם, כיון שישנם פרטי הלכה רבים בכשרות ארבעת-המינים** (בעיות ערלה, טבל, נטע רבעי, הרכבה, גזל, מלבד עצם הפסיקה אם המינים כשרים לברכה).

ג. אגד – **לפני החג יש לאגוד בשני קשרים את הלולב יחד עם ההדסים והערבות** (שו"ע תרנא, א) **משום "זה א-לי וְאַנְוֵהוּ"** (סוכה יא:). [ואם לא אגדם מערב יום-טוב, מותר לתלוש ביו"ט עלה מהלולב, ולכרוך עימו את הלולב ומיניו סביב ותוחב ראש האגד לתוכו בלא קשירה. והקושר בשני קשרים, יש לו על מה שיסמוך (שמו ושבת ה, סג)].

ד. סדר נטילת ד' המינים – **קודם הברכה יש לעמוד** (רמ"א שם, ה), **נוטל ביד ימין את הלולב ומיניו בלבד** (ושידרת הלולב תהיה כנגד פניו (בא"ח שם, יג; מ"ב תרנ, ח). **ואם עונד טבעת, יסירנה** (רמ"א שם, ז)**, ומברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על נטילת לולב"** (וביום הראשון מברך גם ברכת "שהחיינו"), **בסיום הברכה נוטל ביד שמאל את האתרוג ומחבר אותו ללולב במקום אחיזתו מלמטה** (בא"ח שם, יד), **ומנענע אותם יחד כסדר דלהלן** (בסעיף הבא). [גם אדם שמאלי ינהג כנ"ל (שו"ע תרנא, ג), אבל לאשכנזים אדם שמאלי נוטל הלולב ומיניו ביד שמאל והאתרוג בימינו (רמ"א שם)].

ה. סדר הנענועים – **מנהג הספרדים לנענע את ארבעת-המינים לארבע רוחות העולם, ומסתובבים כסדר הזה: א) דרום. ב) צפון. ג) מזרח ומעלה ומטה. ד) מערב** (האר"י בשער הכוונות, הובא בכה"ח תרנא, מט). **(וסימן לדבר לְאַתֵּר את צד דרום בנקל, שאם ארון הקודש ממוקם לצד מזרח, אזי כשעומד מולו, יפנה לצד ימין שהוא דרום ומולו הוא צד צפון, כמו שנאמר: "צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם").** ובכל פעם שמנענע צריך להוליך לפניו את ארבעת-המינים (כשהם ישרים), ומחזירם אליו באופן שמקרב את סוף הלולב אל גופו כלפי החזה, ועושה כן שלוש פעמים (שם ושם מח).

לאחר מכן מתחיל באמירת ההלל בברכה, ומנענע בו את הלולב בשלושה מקומות: פעם אחת ב"הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ", פעמיים ב"אָנָּא ה' הוֹשִׁיעָה נָּא", ופעם נוספת ב"הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב" (הראשון) (שם ושם נ). – **וכשפונה מצד דרום לצד צפון וכו', יקפיד להסתובב דרך צד ימין** (ככיוון מחוגי השעון) (עי' יומא טו: ושו"נ; שו"ע תרנא, י ותרעו, ה). **גם כשבא לעשות את הנענוע השני של "אנא", אזי כשמסיים את הנענוע הראשון בצד מערב, לא יפנה שמאלה לצד דרום, אלא יסתובב שלוש רוחות לצד ימין דרך צד צפון, מזרח, דרום, ואז ינענע פעם שניה.**

מכיון שמנענעים לארבע רוחות השמים וכלפי מעלה ומטה – סך הכל לשישה כיוונים, יש לחלק את אמירת הפסוקים של "הודו" ו"אנא" לשישה חלקים. סדר האמירה והנענועים ב"הודו", הוא כזה: הוֹדוּ (ינענע לצד דרום) **לַה'** (אינו מנענע) **כִּי** (ינענע לצפון) **טוֹב** (ינענע למזרח) **כִּי** (בעודו לכיוון מזרח ינענע למעלה) **לְעוֹלָם** (בעודו לכיוון מזרח ינענע למטה) **חַסְדּוֹ** (ינענע למערב). – **וסדר האמירה והנענועים ב"אנא", הוא כזה: אָ** (דרום) **נָּא** (צפון) **ה'** (אינו מנענע) **הוֹ** (מזרח) **שִׁי** (מעלה) **עָה** (מטה) **נָּא** (מערב) (עי' מ"ב תרנא, לז) [ולאשכנזים ישנם מנהגי נענועים שונים (מ"ב שם ומז). – ובכל אופן אין הנענועים מעכבים את המצוה, ומשהגביה את ארבעת-המינים יצא ידי חובתו (רמ"א שם, יא ומ"ב מט; שנז)].

ו. חושענות – **לאחר אמירת ההלל מוציאים ספר תורה מן ההיכל ומניחים אותו על התיבה, וכל הקהל מקיף את התיבה עם ארבעת-המינים** (שו"ע תרס, א). **טוב שגם בעת ההקפה יחזיק את הלולב בידו הימנית, ובאתרוג בידו השמאלית, ויהיו צמודים יחדיו, ויתמוך בסידור בשתי ידיו ויאמר ההושענות. ואם אי אפשר לו בכך, רשאי להחזיק הלולב והאתרוג בידו הימנית, והסידור בידו השמאלית** (שפו). **מי שאין לו לולב, לא יקיף** (רמ"א שם, ב; שם). [הנאלץ להתפלל ביחידות, יניח ספר תנ"ך על כסא ויקיף (בא"ח שם, טו). – ומנהג הגר"ע יוסף זצ"ל היה שאחר קריאת ההלל, פותחים את ההיכל ואומרים את התפילות להוצאת ספר תורה ו"בריך שמיה", מניחים את הספר תורה על התיבה ומקיפים, ואחר ההושענות וקדיש "תתקבל" מגביהים את הספר תורה ואומרים "וזאת התורה" וכו' (ולא היה מוציא את הספר תורה פעמיים, עבור ההקפות וקריאת התורה)].

ז. נשים – **נשים פטורות ממצות נטילת ארבעת-מינים, ככל מצות עשה שהזמן גרמה** (עי' שו"ע תקפט, ג; תרמ, א; רמ"א תרנח, ט), **ומכל מקום אם חפצות בכך, יטלום בלא ברכה** (והאשכנזיות נוהגות לברך) (שלט), **ודי להן בהגבהת ארבעת-המינים בלבד ולא ינענעו לארבע רוחות** (רב פעלים ח"א סוד ישרים יב; שנה).

ח. קטנים – **קטן היודע לנענע לולב, חייב אביו לחנכו במצות לולב. ואם ידו של האב מַשֶּׁגֶת, חייב לקנות לו לולב בפני עצמו** (שו"ע תרנז, א; תה).

ט. נשירת עלים/חלפת ערבות – **הדס או ערבה שנשרו רוב העלים שבהם, הרי הם פסולים** (שו"ע תרמז, ב; שיח ושכד). **ויש להדר שהלולב ומיניו ישארו לחים ורעננים בכל ימי החג, על ידי עטיפתם במטלית לחה** (שכב) **או להניחם במים** (ומצוה להחליפם בחול-המועד (סוכה מב. ורש"י). ולא ישהה אותם במים יותר מ-24 שעות, מפני שיש פוסלים אותם משום כבוש (והדבר מצוי בשבת), ובדיעבד כשרים (שסג)). – **צריך להחליף את הערבה במהלך החג, כיון שעליה נושרים, ויש ליתן את הדעת על כך, לפי שפעמים העלים תלושים אך אינם נושרים כיון שהם תפוסים באגד. וכל שהערבה פסולה לא יצא ידי חובת המצוה** (שו"ע תרנא, יב), **ומה יתן ששאר המינים מהודרים ביותר. ויש נוהגים להחליף את הערבות כל יום, והוא הידור מצוה** (רמ"א תרנד).

י. שבת – בשבת אין נוטלים את ארבעת-המינים (שו"ע תרנח, ב), והלולב ומיניו אסורים בטלטול משום מוקצה, אבל האתרוג מותר בטלטול, שהרי הוא ראוי להריח בו אם מברך תחילה על פרי אחר ("ברוך... הנותן ריח טוב בפירות") (רמ"א שם ומ"ב ה; שעה).

★ תנאי טוב לאומרו בכל יום – טוב לומר תנאי זה בכל יום מימי החג: "הריני מגלה דעתי שבכל כניסה וכניסה, לכל סוכה כשרה שהיא, אני רוצה לקיים מצות סוכה, זכר ליציאת מצרים וזכר לענני הכבוד. ושבכל אחיזה שאוחז את ארבעת-המינים לפני שאברך עליהם, איני רוצה לקיים את המצוה" (לחוש לב' הדעות בשו"ע ס, ד; מ"ד מצוות צריכות כוונה ומ"ד א"צ כוונה. הנוסח מהגר"ש דבליצקי זצ"ל ב'תנאים טובים' עמ' לה; ועי' גם בחזו"ע תיט).

הושענא רבה

א. ענינו של יום – יום השביעי של חג-הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", ומבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות, ענין סוכות, דרוש ו) שביום ראש השנה נידון העולם ונכתב גזר דינו של האדם, וביום-הכיפורים נחתם הדין בחותם הראשון הפנימי (שהוא עיקרי יותר (בא"ח וזאת הברכה, ב)), ובליל הושענא רבה בחצות לילה נעשה החותם השני החיצון, ונמסרים הפתקים עם גזר הדין לידי השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב בדין, אך הרשות לְבַצֵּעַ ניתנת רק ביום שמיני עצרת. ולכן מי שיתעורר לשוב בתשובה ביום הושענא רבה, ודאי שיקרעו גזר דינו, ויחזרו לקחת הפיתקה שלו מיד השלוחים. ולכן צריך האדם להיזהר לכוין דעתו במאוד מאוד בתפילה ובכל מעשיו ביום זה, כי לאחר מכן אין לו עוד תקנה. ע"ש. והוא סיום 51 יום שניתנו לעם ישראל לעשות בהם תשובה (30 יום של חודש אלול, ו-21 יום בחודש תשרי), ולכך נקרא "הושענא רבה", שאנו מבקשים מה': הושע את יום נ"א (=51) שהוא רבה, כי הכל הולך אחר החיתום (בן איש חי שם, א).

ב. סדר הלימוד – מנהג קדום בישראל להיות ערים בליל הושענא רבה ולעסוק בתורה בשמחה ובהתלהבות, וטוב שיקראו את הסדר המתוקן בספר 'קריאי מועד': כל הפרשיות של ספר דברים, ומדרש רבה על פרשת וזאת הברכה, ואחר חצות קוראים את כל ספר התהילים. – ונשים המעוניינות ללמוד את סדר הלימוד של הושענא רבה, תבוא עליהן ברכה, לפי שאף הנשים שייכות בסדר לימוד זה (שו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים ס"ס ט; בא"ח ש"א וישלח, ו).

ג. עיקר התיקון – בדברי רבינו האר"י ז"ל מפורש שעיקר התיקון בליל הושענא רבה נעשה בקריאת ספר דברים וסיומו קודם חצות לילה. ולכן אם נבצר מהאדם להיות ער במשך כל הלילה, לפחות יקפיד על הנ"ל, כיון שהוא עיקר התיקון.

כמו כן יש נוהגים שבכדי שיוכלו להיות ערים כל הלילה, הולכים לישון בערב וקמים לקראת חצות לילה ולומדים עד הבוקר, אך לפי מה שנתבאר אין זו הנהגה נכונה, כיון שעיקר התיקון נעשה החל מכניסת הלילה עד חצות הלילה, ולכן אם האדם לא הספיק לנוח במשך היום באופן שיוכל להיות ער כל הלילה, עדיף יותר שיסיים את קריאת ספר דברים קודם חצות לילה, ולאחר מכן ילך לישון וישכים בבוקר להתפלל עם הציבור.

ד. סדר התפילה – קרוב לחצות לילה אומרים את סדר קריאת שמע שעל המיטה (ובחצות נכון לומר 'תיקון לאה') (כה"ח תרסד, ד). ויזהר בעלות השחר, שהוא זמן חיבור הלילה והיום, שיהיה עוסק בתורה או בשירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק, ומשום כך גם יהא זריז להתפנות קודם עלות השחר (יסוד ושורש העבודה שי"א פט"ו; בא"ח ש"א וישלח, ג). משהגיע זמן עלות השחר, מפסיקים את הלימוד, נוטלים ידים בלא ברכה [אם היה ער כל הלילה] (שו"ע ורמ"א ד, יג), ומברכים את כל ברכות השחר עם ברכות התורה. וברכת "אשר יצר", יברך רק אם הוצרך לנקביו [ולמנהג האשכנזים, אם היה ער כל הלילה, אינו מברך ברכות "אלקי נשמה" ו"המעביר שינה" ו"ברכות התורה", וישתדל לצאת ידי חובה מאדם אחר המברך (מ"ב מו, כד ומז, כח)].

מתפללים שחרית ומוסף בהתלהבות ובשמחה. ולפני "ברוך שאמר" מוסיפים לומר "ה' הוא האלקים" פעמיים, ואחרי "ישתבח" אומרים "שיר המעלות ממעמקים" (כפי שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה) (תלח). לאחר ההלל מקיפים את התיבה שבע פעמים, זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח שבע פעמים ביום זה. ומרבים בסליחות ובתחנונים, ומתפללים לגשמי ברכה, לפי שבחג נידונים על המים (שו"ע תרס, א; תרסד, א). [ואין לומר י"ג מידות (שעה"כ שם), וכן בהקפות שמקיפים את התיבה ואומרים "רחמנא" וכו', אין עונים "בדיל ויעבור", אלא "אמן" (תלז)].

ה. חבטת ערבה – ביום הושענא רבה נוטלים ערבה, ואין מברכים על כך (שו"ע תרסד, ב), מפני שהוא רק מנהג נביאים שהנהיגו את העם לעשות כן [סוכה מב:; מד.; מה.], ולא שייך לומר "וציונו" על מנהג (מ"ב שם, יב). והוא זכר למקדש שהערבה היתה ניטלת שם הלכה למשה מסיני, שבכל יום משבעת הימים היו מביאים ערבות והכהנים זוקפים אותן על צידי המזבח, ואחר כך באים העם ונוטלים אותן משם ומנענעים אותן. וקבעו את היום השביעי לערבה יותר מיום אחר, כיון שבמקדש היתה קדושה יתירה ביום זה, לפי שהיו מקיפים את המזבח שבע פעמים (שם, יא).

ו. סדר החבטה – אחר תפילת מוסף לוקח חמשה בדי ערבה, ויאגדם יחד, ויחבטם בכח על הקרקע חמש פעמים (תמ תמב; בא"ח וזאת הברכה, ז) (וטוב לנענען תחילה קודם החבטה, כדי לצאת ידי חובת הסוברים שהמצוה בנענוע (עי' רמ"א תרסד, ד; תמד)). לכתחילה יקח בדי ערבה כשרים ונאים (רמ"א שם, ד), ואם אינו מוצא ערבה כשרה, אלא רק ערבה שיש בה ג' טפחים וְעָלֶה אחד בבד אחד, יכול לצאת בה ידי חובה (שו"ע שם). – ויכול אף ליטול את הערבה שבלולב, לאחר שיתיר את אוגדו (תמב). ובמקום צורך אפשר שלאחר שחבט הערבה בקרקע חמש פעמים, ימסור אותה לחבירו שיחבוט בה גם הוא, בתנאי שהערבה עדיין בכשרותה (תמג).

החבטה תהיה על גבי עפר הארץ ולא על קרקע מרוצפת, ואין להכות בחוזקה באופן שיתלשו העלים מהערבה, כי ראוי שהערבות תהיינה כשרות ושלימות בכל החבטות (בא"ח שם; תמב).

ז. נשים – נשים פטורות ממצות חבטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות, ולא תחבוטנה כלל (עוד יוסף חי, וישלח סוף אות א; תמג).

ח. פרשת "וזאת הברכה" – ביום הושענא רבה יקרא פרשת "וזאת הברכה" שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא הספיק לקוראה, יקראנה בליל שמיני עצרת או בבוקר לפני תפילת שחרית (מ"ב רפה, יח).

חג שמח
תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

ניתן להשיג את העלון באתר "מאור לפסגה" www.maorlapisga.org

העלון מוקדש לרפואת סיגלית בת רחל, אורטל רחל בת רימונד ממו, מיטל בת דינה, דינה בת איזה, חביבה בת סעדה, מרים חיה בת מסעודה, נסים בן מסעודה, יעקב בן מלכה, דן בן סעדה, משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דניז בת ג'וליט, עדי חיה בת בת-שבע, משה אהרן בן לאה בלא, חיה עינת בת אסתר. **להצלחת** חיילי צה"ל וכוחות הבטחון, ולהשבת החטופים והנעדרים, מש' אשורי, יצחק בן מאיה, בן בנימין יהושע בן עדנה, אלון בן אביגיל רבקה, יפעת בת רחל, שלמה עמאר בן סולטנה, **זיווג הגון** לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה, קרין בת מאיה, יפה בת טובה. **זש"ק** לאפיק בת שולמית. **לעילוי נשמת** מר אבי שאול בן סרח, דן רפאל בן סעדה, חדוה דינה בת איז'ה, רות בת אסתר, יפה יפית בת טובה, סולטנה בת סעידה, אביגיל רבקה בת שרה, זהבה בת שרה, נפתלי בן ויקטוריה, יעקב בן מסעודה, לירן שמעון בן דבורה, קלודין אסתר בת הנרייט, דניאל בן סעדה פחימה, זאב בן שמעיה, מאיר בן סימי, רות בת רחל, רימה בת חבובה, אלדד יוסף בן סימונה, שמעון בן נעמי, משה בן חנה, מניה מינדל בת מרים, משה בן מניה, יגאל בן שרה, עמרם בן שמחה, שלמה בן מזל, שושנה בת ישועה, נעמי בת שרה, חיים בן מלכה, אברהם בן שרה, סימי בת ימנה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, חיים חי מנחם בן בלנש, דוד בן דוריות, יצחק בן רחנה, חרב חיים בן סעדה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס, מזל בת גוהר זהבה, רפאל חיים בן חביבה, אברהם בן פרחה, ישועה בן רחל, מסעודה בת תמו, דניאל בן סעדה, מרדכי גדליה בן יצחק סנדר, דניאל נתן בן רפאל, רפאל בן שמחה, דוד מאיר בן סעדה, מרים בת גרסיה, דניאל בן ריאהן.